

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, 1996-2004

ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΜΠΟΧΩΤΗΣ*

Το άρθρο συνιστά μια κριτική επισκόπηση όψεων της πρόσφατης κρατικής αρχαιολογικής πολιτικής και ειδικά της πολιτικής για τους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία αρχαιοτήτων.

Καταρχάς παρουσιάζεται η δυσαναλογία στην κάλυψη των επιμέρους τομέων της αρχαιολογικής πολιτικής από τις περιφερειακές υπηρεσίες του κύριου κρατικού φορέα της, του υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠΠΟ) και στη συνέχεια, η σχέση του με οργανισμούς εποπτευόμενους από το ίδιο, ώστε να αναδειχθεί η δυσκολία εφαρμογής μιας ολοκληρωμένης και ενιαίας αρχαιολογικής πολιτικής από το ΥΠΠΟ. Το μεγαλύτερο μέρος του άρθρου επικεντρώνεται σε ορισμένες επιπτώσεις της πρόσφατης πολιτικής για την πολιτισμική κληρονομιά στη διοίκηση.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, μια δυσαναλογία στην επάρκεια της διοικητικής κάλυψης των επιμέρους πολιτισμικών χώρων, όπως για παράδειγμα, στην περίπτωση των Περιφερειακών Υπηρεσιών του Υπουργείου. Έτσι, οι Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων ανέρχονται σε 39, αυτές των Βυζαντινών Αρχαιοτήτων σε 28, ενώ τελευταίες έρχονται οι 13 περιφερειακές υπηρεσίες Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων και δύο Εφορείες Νεωτέρων Μνημείων.

Οι αντικειμενικές αιτίες αυτής της δυσαναλογίας έγκεινται στην εξέχουσα θέση της χώρας ως φυσικού φορέα μνημείων και έργων τέχνης της κλασικής αρχαιότητας. Οι υποκειμενικές αιτίες, στην υιοθέτηση της ευρωπαϊκής προσέγγισης του αρχαιοελληνικού πολιτισμού ως επίκαιρου προτύπου, από τους Έλληνες διαφωτιστές του 18ου αιώνα και από το ελληνικό κράτος κατά το 19ο αιώνα, που οδήγησε στην υποτίμηση του προϊστορικού, μακεδονικού-ελληνιστικού, ρωμαϊκού, βυζαντινού, μεσαιωνικού ευρωπαϊκού, οθωμανικού και νεώτερου ελληνικού πολιτισμού. Ωστε, Εφορείες κλασικών αρχαιοτήτων υπάρχουν ήδη από το 19ο αιώνα, ενώ εκείνες των βυζαντινών δημιουργούνται με το πέρασμα στον 20ό αιώνα. Τέλος, τα «νεώτερα μνημεία» γίνονται αντικείμενο νομοθετικής ρύθμισης και διοικητικής διαχείρισης, κυρίως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η υπενθύμιση αυτών των παραγόντων βοηθά στη συνειδητοποίηση του μεγάλου βάρους της ιστορίας πάνω στην οργανωτική διαμόρφωση του διοικητικού μηχανισμού και στις αδράνειές της.

Το βάρος της ιστορίας φαίνεται και στην περίπτωση της σχέσης του ΥΠΠΟ και των εφορειών αρχαιοτήτων, με οργανι-

σμούς που το ίδιο επιχορηγεί ή εποπτεύει, όπως είναι η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία και τα Αρχαιολογικά Ινστιτούτα και Σχολές Ξένων κρατών στην Ελλάδα. Η πρώτη ξεκίνησε ως ιδιωτικός φορέας ήδη από το 1837 και, σε μια εποχή κυριαρχίας του κλασσικού φιλελευθερισμού στις αντιλήψεις για τη σχέση κράτους και οικονομίας, λειτούργησε ως ημιεπίσημος και –για αρκετό καιρό– κύριος θεσμός, στο χώρο της ανακάλυψης, αναστήλωσης, συντήρησης, έρευνας και δημοσίευσης των αρχαίων μνημείων. Επίσης, τα κυριότερα ξένα αρχαιολογικά ινστιτούτα ιδρύθηκαν το 19^ο αιώνα. Πρώτο ανάμεσά τους υπήρξε το γαλλικό, που θεμελιώθηκε αρχικά ως Γαλλική Σχολή (Αθηνών) το 1846, με πολιτικούς στόχους. Σήμερα, όλες οι ‘δυτικές’ ευρωπαϊκές χώρες, με εξαίρεση την Ισπανία και την Πορτογαλία, καθώς και τις λιλιπούτειες χώρες όπως το Λουξεμβούργο, διατηρούν αρχαιολογικά ινστιτούτα στην Ελλάδα. Το ίδιο συμβαίνει με τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία, δηλαδή τις περισσότερες από τις λεγόμενες αγγλοσαξωνικές χώρες. Από τις πρώην ‘ανατολικές’ χώρες, η Γεωργία εκπροσωπείται με ένα ινστιτούτο στην Ελλάδα.

Το αποτέλεσμα είναι πως διενεργούνται ανασκαφές όχι μόνον από τους αρχαιολόγους των Εφορειών Αρχαιοτήτων, μα και από αυτούς της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας και των ξένων αρχαιολογικών ινστιτούτων. Ένα τμήμα του μεριδίου των ανασκαφών νέμονται και οι εκπρόσωποι ενός αυτοδιοικούμενου θεσμού, που υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας, δηλαδή οι αρχαιολόγοι του Πανεπιστημίου. Σε αυτήν την τελευταία περίπτωση, ο διαμοιρασμός της νομής των ανασκαφών, που πρέπει να έγινε φανερός από όσα προαναφέρθηκαν, οδηγεί το ΥΠΠΟ και τους αρχαιολόγους του στην απώλεια σημαντικών ανασκαφών, με ευρήματα που προσδίδουν ευρύτερο –και άρα ‘πολιτικό’– γόητρο και κύρος. Σε αυτό το σημείο, αρκεί να αναφερθεί το παράδειγμα των ανασκαφών του Μανώλη Ανδρόνικου στη Βεργίνα.

Αν προχωρήσει κανείς σε μια προσέγγιση του διοικητικού μικρόκοσμου, θα διαπιστώσει την ακόμη μεγαλύτερη αλληλοδιδείσδυση ικανοτήτων και αρμοδιοτήτων. Για παράδειγμα, η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, διαθέτει ως μέλη αρχαιολόγους των Εφορειών Αρχαιοτήτων, πανεπιστημιακούς αρχαιολόγους, ακαδημαϊκούς διαφόρων ειδικοτήτων, μέλη ξένων αρχαιολογικών σχολών και ιδιώτες... Οι συνέπειες αυτής της σύνθεσης των μελών της γίνονται ανάγλυφες σε συγκυρίες όπως στη διαμάχη του 2000 για την κατασκευή του κωπηλατοδρομίου για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 στο Σχοινιά. Η εν Αθήναις... Εταιρεία αντιτάχθηκε στην κατασκευή του διότι θα καταστρεφόταν το μεγαλύτερο μέρος του

* Ο Θανάσης Μποχώτης διδάσκει στο ΕΑΠ του Πανεπιστημίου Πατρών.

ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

τοπίου στο οποίο διεξάχθηκε η μάχη του Μαραθώνα στην αρχαιότητα. Έτσι, οι αρχαιολόγοι που εργάζονταν σε κρατικές Εφορείες Αρχαιοτήτων και που ήταν ταυτόχρονα μέλη της Εταιρείας, βρίσκονταν αυτόματα σε μια αντιφατική θέση. Από τη μια πλευρά όφειλαν να υπακούσουν στην απόφαση των πολιτικών προϊσταμένων τους στο ΥΠΠΟ, που προωθούσε την κατασκευή των αθλητικών αυτών εγκαταστάσεων. Από την άλλη, καλούνταν να αντιπαθούν σε αυτήν, ακολουθώντας τις διακηρύξεις της Εταιρείας.

Πριν τη διαπραγμάτευση του κυρίου αντικειμένου του δεύτερου αυτού μέρους, θα παρουσιασθεί η θέση της πολιτισμικής πολιτικής στο πλαίσιο της σχέσης κράτους και οικονομίας. Μπορεί να θεωρηθεί ότι οι τομείς παρέμβασης του κράτους στη σύγχρονη οικονομία είναι πέντε. Καταρχήν, το κράτος εγγυάται τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις νομικής ασφάλειας των συναλλαγών. Δεύτερον, εξασφαλίζει τη δημιουργία, συντήρηση και ανανέωση των συγκοινωνιακών, επικοινωνιακών και άλλων υποδομών της οικονομίας. Τρίτον, επηρεάζει την οικονομία με τη δημοσιονομική και νομισματοποιστική του πολιτική. Τέταρτον, παρεμβαίνει άμεσα στις παραγωγικές σχέσεις με αναδιανεμητικά μέτρα και με τη μεσολάβησή του στις διαπραγματεύσεις επιχειρηματιών και εργαζομένων για τους μισθούς, κ.λπ. Τέλος, το κράτος οφείλει να εξασφαλίζει τη μαζική νομιμοφροσύνη προς την πολιτεία, δηλαδή να επιδιώκει συστηματικά τη νομιμοποίηση του πολιτεύματος και των κρατικών πολιτικών.

Με αυτό το πέμπτο και τελευταίο σημείο της παρέμβασης του κράτους στην οικονομία σχετίζεται κυρίως η πολιτισμική πολιτική. Εντάσσεται στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, όπως λειτουργεί στην Ελλάδα, και συντελεί στη νομιμοποίησή της. Αυτό σημαίνει επίσης, πως αναπαράγει κεντρικά στοιχεία της εθνικής ιδεολογίας.

Ωστόσο, η κουλτούρα αποτελεί και στοιχείο της οικονομικής σφαίρας και του δημόσιου χώρου. Τα πολιτισμικά προϊόντα αποτιμώνται ως εμπορευματικές αξίες. Ως εμπορεύματα παίρνουν μέρος στην οικονομική ανάπτυξη, που συνήθως θεωρείται πως παράγοντας νέο πλούτο και προσφέροντας θέσεις εργασίας, ενισχύει την κοινωνική συνοχή και τη νομιμοποίηση της οργάνωσης της κοινωνίας.

Στην παραγωγή ή αναπαραγωγή του πολιτισμικού προϊόντος ως εμπορεύματος, οδηγεί η κρατική χρηματοδότηση και η ιδιωτική επένδυση ή χορηγία στο χώρο του πολιτισμού. Στην Ελλάδα, ωστόσο, όλες αυτές οι πηγές χρηματοδότησης είναι παραδοσιακά περιορισμένες, αν και αυτό δεν ισχύει για το σύνολο του πολιτισμού. Ισχύει ιδίως για τον τομέα της πολιτισμικής κληρονομιάς και για τις περισσότερες καλές τέχνες. Τα τελευταία χρόνια, τα κονδύλια για την πολιτισμική πολιτική ενισχύθηκαν αρκετά, από τους πόρους του Β' και Γ' Κοινωνικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ), δίχως με αυτό να αλλάξει ουσιαστικά η γνωστή πραγματικότητα της υποχρηματοδότησής της.

Είναι χρήσιμη σε αυτό το σημείο η παραδειγματική παράθεση ορισμένων σχετικών στοιχείων. Η χρηματοδότηση του ΥΠΠΟ σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του 1997, αναλύεται

σε 38,7 δισ. δρχ. από τον τακτικό προϋπολογισμό (από τα οποία τα 30 δισ. εξυπηρετούν ανελαστικές δαπάνες, όπως η μισθοδοσία των δημοσίων υπαλλήλων), σε 10 δισ. από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ), σε 12 δισ. από το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων (ΤΑΠΑ) και σε 12 δισ. περίπου από το ΛΟΤΤΟ. Είκοσι δισ. αναλογούν στο ΥΠΠΟ από το Β' ΚΠΣ για το 1997 και έκτακτα, το σημαντικό αναλογικά με τα συνολικά 92,7 δισ. των προηγούμενων, ποσό των 10 δισ. για τις εκδηλώσεις του θεσμού της Θεσσαλονίκης ως πολιτισμικής πρωτεύουσας της Ευρώπης. Από τα 62,7 δισ. που απομένουν αν αφαιρεθούν οι δαπάνες μισθοδοσίας, 21 δισ. περίπου δαπανώνται για την ανακάλυψη, συντήρηση και ανάδειξη πολιτισμικών μνημείων.

Στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος «Τουρισμός-Πολιτισμός» (1995-1999) του Β' ΚΠΣ, ο πολιτισμός χρηματοδοτήθηκε με 70 περίπου δισ. δρχ., ενώ από το αντίστοιχο πρόγραμμα «Πολιτισμός» του Γ' ΚΠΣ (2000-2006), προβλεπόταν να διατεθούν γύρω στα 187 δισ. δρχ. Ωστόσο, ανάμεσα στο 2001 και το 2004 οι δαπάνες του ΥΠΠΟ αυξήθηκαν κατακόρυφα (ιδίως στο σκέλος των Δημοσίων Επενδύσεων), με στόχο την προετοιμασία για την επιτυχή διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Μ' αυτό τον τρόπο το 2004, τα έξοδα του Υπουργείου στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων άγγιξαν, σύμφωνα με τον απολογισμό του έτους, το 1,112 δισ. ευρώ.

Η ονομασία «Τουρισμός-Πολιτισμός» υπενθυμίζει τη γνωστή στενή σχέση της οικονομίας του τουρισμού με αυτήν του πολιτισμού. Οι θετικές οικονομικές συνέπειες του πολιτισμού μιας χώρας στο μέγεθος του τουρισμού της, εξακολουθούν να υφίστανται, ακόμη κι όταν είναι έμμεσες. Για παράδειγμα, ακόμη και αν κάποιος τουρίστας δεν επισκεφθούν τα μνημεία ή τους ιστορικούς τόπους μιας χώρας όπου κάνουν τις διακοπές τους, τα αξιοθέατα αυτά έχουν ήδη συντελέσει, με την καλή τους φήμη, στην προσέλκυσή τους. Όμως, τα άμεσα θετικά αποτελέσματα του πολιτισμού στον τουρισμό και στην οικονομική ανάπτυξη είναι ήδη εμφανή, όπως μαρτυρεί ο μεγάλος αριθμός τουριστών που επισκέπτονται τα ελληνικά μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους κάθε έτος και ιδίως, την περίοδο των θερινών διακοπών. Ως προς αυτό το τελευταίο σημείο, ορθά έχει διακηρυχθεί τα τελευταία χρόνια από την πολιτική ηγεσία του ΥΠΠΟ, η ανάγκη της συμβολής της πολιτισμικής πολιτικής στη μετάβαση από το υφιστάμενο παραδοσιακό πρότυπο ενός επιφανειακού και χρονικά περιορισμένου «τουρισμού της παραλίας», σε έναν μόνιμο τουρισμό 'πολιτισμικού βάθους' και σε ένα «συνεδριακό τουρισμό», του άστεως.

Σε αυτό το σημείο, είναι χρήσιμο να συνοψισθούν όσα ήδη αναφέρθηκαν για τη θέση της πολιτικής του ΥΠΠΟ στη σχέση του κράτους με την οικονομία και να αναλυθούν ορισμένες πλευρές της πρόσφατης πολιτικής για το πολιτισμικό παρελθόν. Διαπιστώθηκε ότι:

- α) Το υπουργείο προβάλλει μια πολιτισμική πολιτική με μια αναγνωρίσιμη ιδεολογική σφραγίδα.
- β) Τα πολιτισμικά προϊόντα συνιστούν εμπορεύματα.

ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

γ) Οι πόροι του ΥΠΠΟ είναι διαχρονικά περιορισμένοι.

δ) Το Υπουργείο μπορεί να συντελέσει στη δημιουργία ενός «τουρισμού βάθους».

ε) Ένας παράγοντας που δεν αναφέρθηκε, μα που επηρεάζει το σύνολο της πολιτικής τα τελευταία χρόνια, είναι πως οι δραστηριότητες που χρηματοδοτεί το δημόσιο οφείλουν να είναι κερδοφόρες, να γίνουν οικονομικά ανταποδοτικές.

Δεν είναι, όμως, πάντα εύκολο για το Υπουργείο Πολιτισμού να προωθήσει μια πολιτική οικονομικής αξιοποίησης των πολιτισμικών δραστηριοτήτων που χρηματοδοτεί. Ορισμένες από αυτές, όπως οι ανασκαφές, αναστηλώσεις και η συντήρηση μνημείων, οι οποίες όπως ήδη διαπιστώθηκε απορροφούν ένα μεγάλο μέρος των ετησίων κονδυλίων του Υπουργείου, δεν προσελκύουν ιδιωτικές επενδύσεις, προφανώς διότι, αν τις απομονώσει κανείς από τα αποτελέσματά τους (δηλαδή τα μουσεία, τους αρχαιολογικούς χώρους κ.λπ.), δεν είναι προσοδοφόρες, ενώ ταυτόχρονα αντλούν μικρά μόνο ποσά με τη μορφή των ιδιωτικών χορηγιών.

Είναι δύσκολο για το ΥΠΠΟ να καταστήσει κερδοφόρες αυτές τις δραστηριότητες. Μπορεί, ωστόσο, να αποπειραθεί να εξοικονομήσει πόρους από αυτές, περικόπτοντας τις δαπάνες που τους αναλογούν. Το πρόβλημα είναι πως το πρόγραμμα ανασκαφών και συντηρήσεων δεν μπορεί παρά να είναι μόνιμο, σε μια χώρα διάσπαρτη από αρχαιότητες. Γι' αυτόν το λόγο, το ΥΠΠΟ καταλήγει στις επιλεκτικές σωστικές ή ερευνητικές ανασκαφές· αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο όταν οι ανασκαφές πρόκειται να διενεργηθούν σε τμήμα ιδιωτικής γαιοκτησίας. Μια πρόσθετη διάσταση του προβλήματος, που έχει δυο σκέλη, προκύπτει σε περιπτώσεις, όπως αυτές των έργων για το Αττικό Μετρό και το αεροδρόμιο των Σπάτων, στην πορεία των οποίων εξακολουθούν να έρχονται στο φως μνημεία του παρελθόντος. Το πρώτο σκέλος αποτελείται από δυο πόλους. Ο ένας είναι τα εμπόδια που ορθώνουν στη διάσωση των πολιτισμικών ερειπίων και οι σύγχρονες ανάγκες και, ο άλλος, τα σύγχρονα συμφέροντα. (Η διάκριση μεταξύ αναγκών και συμφερόντων δεν είναι απόλυτη, ούτε πάντα σαφής). Το δεύτερο σκέλος συνίσταται στο ότι, αποφεύγοντας την ανάμιξη στην ολοκληρωμένη ανακάλυψη και διατήρηση αυτών των μνημείων, μειώνονται τα έξοδα από απαλλοτριώσεις και άλλες λειτουργικές δαπάνες.

Μια πρόσθετη μέθοδος του περιορισμού των δαπανών έγκειται στον εξορθολογισμό του τρόπου έγκρισης των απαλλοτριώσεων για ανασκαφές και στην τάση μείωσής τους. Όστε οι απαλλοτριώσεις εντάσσονται σε συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα και υπόκεινται σε περιοδική επαναξιολόγηση· επίσης, κρίνονται με βάση τη συνολική πολιτική του Υπουργείου. Έτσι, ακόμη και εγκεκριμένες αρχικά δαπάνες για απαλλοτριώσεις μπορούν να αναθεωρηθούν, με κριτήριο τη γενική πολιτική οικονομικών. Τέλος, μ' αυτό τον τρόπο γίνεται εφικτό να διακρίνονται ορθολογικότερα και αποτελεσματικότερα οι απαλλοτριώσεις για ανασκαφές που έχουν σημασία σε πολιτικό ή επικοινωνιακό και συμβολικό, εθνικό ή τοπικό, επίπεδο. Το πρόβλημα που δημιουργείται από μια τέτοια προ-

οπτική της πολιτικής για την ανακάλυψη και ανάδειξη του πολιτισμικού παρελθόντος, συνίσταται στο ότι γίνεται άρρηκτα αποδεκτό πως ένα τμήμα του δεν είναι αρκετά αξιόλογο για να αποκαλυφθεί και να διερευνηθεί, επομένως δεν χρειάζεται να γίνονται δαπάνες με αυτόν το στόχο. Υποβόσκει δηλαδή εδώ η, πολύ αμφισβητήσιμη, έννοια των άχρηστων αρχαιοτήτων, της μη αξιόλογης πολιτισμικής κληρονομιάς.

Σε αντίθεση με τις ανασκαφές αρχαιοτήτων, τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι μπορεί να είναι οικονομικά αποδοτικά. Για να το επιτύχουν όμως, χρειάζεται να συνδυάζουν τη μεγάλη σημασία των εκθεμάτων τους με την ποσότητα και την ποικιλία τους. Αρκεί εδώ να αναφερθεί η περίπτωση του μουσείου του Λούβρου στο Παρίσι, που διαθέτει εκθέματα υψηλής ποιότητας, σε μεγάλη αφθονία, από ένα μεγάλο φάσμα ιστορικών εποχών και γεωγραφικών περιοχών, από διαφορετικά κινήματα και ετερογενείς τάσεις των καλών τεχνών.

Στην Ελλάδα, για αντικειμενικούς, ως ένα βαθμό λόγους, καλύπτεται η πρώτη προϋπόθεση και, με κάποια απόσταση από αυτήν, η δεύτερη. Δεν συμβαίνει το ίδιο με την τρίτη. Το πρόβλημα έρχεται να λύσει η καινοτομία της αυτόνομης λειτουργίας των μουσείων και ιδιαίτερα των μεγάλων μουσείων, και η ενοποίηση ορισμένων φημισμένων αρχαιολογικών χώρων.

Ορθώνεται, όμως, ένα διοικητικό εμπόδιο σε μια τέτοια εξέλιξη, δηλαδή η υπαγωγή των δυο αυτών υπηρεσιών στις εφορείες αρχαιοτήτων και το γεγονός ότι συνιστούν μια από τις λειτουργίες των τελευταίων. Για να αρθεί αυτό το πρόσκομμα προκρίνεται η διοικητική τους αυτονομία. Εξέχοντα μουσεία, όπως το Εθνικό Αρχαιολογικό και το Βυζαντινό και Χριστιανικό μετατράπηκαν σε αυτόνομες περιφερειακές υπηρεσίες του Υπουργείου, ενώ από το 1997 προωθήθηκε επίσης η διοικητική αυτονομία και άλλων έξι μεγάλων μουσείων της χώρας.

Πρόσθετο μέτρο στην κατεύθυνση της μετατροπής των μουσείων σε οικονομικά αποδοτικούς οργανισμούς, αποτελεί η αναπροσαρμογή των μόνιμων συλλογών τους ως συνόλων των μνημείων ενός τόπου, μιας εποχής, κ.λπ. Αυτή η αναπροσαρμογή καθοδηγείται από την έννοια του «δικτύου», η οποία εμφανίζεται ξανά και στις περιπτώσεις του «Εθνικού» ή του επιζητούμενου «βαλκανικού» δικτύου πόλεων. Εγείρεται όμως εδώ, το πρόβλημα μιας πιθανής επιρροής ιδεολογικών ερμηνειών της ιστορίας, στην προσπάθεια της προσαρμογής των καταλοίπων του παρελθόντος ως δικτύου.

Επίσης, προβάλλεται η ανάγκη τα μεγάλα και τα νέα μουσεία να αναδιαμορφωθούν ή να κατασκευασθούν με προδιαγραφές προσέλκυσης ενός ευρέος κοινού. Οφείλουν να διαθέτουν κατάλληλη αίθουσα υποδοχής, συνεδριακό χώρο, αίθουσες για νέες εκθέσεις αντικειμένων του σύγχρονου πολιτισμού και για μουσικές συναυλίες· ακόμη, προσεγγμένο κυκλικό ή φουαγιέ και ελκυστική αίθουσα πώλησης εκδόσεων των μουσείων. Με αυτό τον τρόπο το μουσείο αρχαιοτήτων μετατρέπεται σε μέρος ενός συνολικότερου πολιτισμικού εμπορεύματος. Ο συλλογισμός που υποστηρίζει αυτό το επιχείρημα για την αναδιαμόρφωση των νέων μουσείων, συνίσταται στο ότι ο

ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

ακροατής μιας συναυλίας σύγχρονης μουσικής, ο θεατής μιας έκθεσης σύγχρονης ζωγραφικής, που διεξάγεται στο χώρο του μουσείου αρχαιοτήτων, θα πρωτοδιαμορφώσει, ή θα αναζωπυρώσει το ενδιαφέρον του για το τελευταίο, αφού θα το συνδέσει βιωματικά με τέτοια σύγχρονα δρώμενα, ή θα το ξαναθυμηθεί με τη συμμετοχή του σε ένα από αυτά. Ταυτόχρονα, το μουσείο θα αποκτήσει νέους πόρους από τα εισιτήρια που θα κοπούν σε αυτές τις εκδηλώσεις, από τα χρήματα που θα εισρεύσουν στο φουαγιέ και στο πωλητήριο.

Περισσότερες οικονομίες και μεγαλύτερα κέρδη μπορούν να επιτευχθούν, με την ορθολογικότερη χρησιμοποίηση των φορέων της τέχνης που εποπτεύει ή επιχορηγεί το ΥΠΠΟ, σε ανάλογες πολιτισμικές εκδηλώσεις. Για παράδειγμα, οι κρατικές ορχήστρες μα και οι μικρότερες ορχήστρες που έχουν τύχει κάποιας επιχορήγησης, χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν σε συναυλίες στα μουσεία αρχαιοτήτων και σε αρχαιολογικούς χώρους. Πρόκειται γι' ακόμη μια περίπτωση ένταξης διαφορετικών πολιτισμικών οργανισμών σε ένα δίκτυο, με στόχο τη μείωση του κόστους και την κερδοφορία.

Με τις προαναφερόμενες προτάσεις, διαμορφώνεται ένα πρότυπο της μεγαλύτερης δυνατής οικονομικής αξιοποίησης μιας μόνιμης έκθεσης, επανέκθεσης ή νέας έκθεσης του μουσείου αρχαιοτήτων. Σύμφωνα με αυτό, το μουσείο οφείλει να αγωνίζεται για την άντληση χορηγιών. Επίσης, η έκθεση πρέπει να διέπεται από μια συνολική σύλληψη του παρελθόντος και να μην προβάλλεται με υπερβολικά 'διδασκτικό' τρόπο, παρέχοντας πολλές πληροφορίες στο κοινό. Ακόμη, να πλαισιώνεται από σύγχρονα δρώμενα της κουλτούρας και να αποβλέπει σε πρόσθετο κέρδος από το φουαγιέ και τις πωλήσεις του φροντισμένου καταλόγου της, και γενικότερα των εκδόσεων του μουσείου. Τέλος, χρειάζεται να είναι επικοινωνιακά αξιοποιήσιμη.

Οι ιδέες αυτές έχουν και ορισμένες άρρητες επιπτώσεις στην εσωτερική διοικητική οργάνωση και λειτουργία του μουσείου που καλείται να τις εφαρμόσει. Αυτό συμβαίνει διότι η υλοποίησή τους προϋποθέτει την αναβάθμιση του ειδικού των δημοσίων σχέσεων και της διαφήμισης, του αρμόδιου για τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία ή ψυχαγωγία, μα και του μουσειοπαιδαγωγού, που θεωρείται πως δεν πρέπει να παρουσιάζει διδασκτικά, μα με λίγες και απλουστευμένες πληροφορίες, το περιεχόμενο της κάθε έκθεσης, ώστε να τονίζεται το κεντρικό νόημά της. Ως τώρα, όμως, δεν έχει τεθεί συγκεκριμένα το πρόβλημα της σχέσης της επιστημονικής έρευνας του πολιτισμικού παρελθόντος με την έκθεση των αποτελεσμάτων της και με την παιδαγωγική και επικοινωνιακή της όψη, ούτε έχουν αποσαφηνισθεί οι σχέσεις μεταξύ των φορέων των διακριτών μα αλληλοσυνδεόμενων αυτών δραστηριοτήτων. Με δυο λόγια, δεν έχουν διευκρινισθεί οι διοικητικοί όροι του προβλήματος. Το αποτέλεσμα είναι πως η στροφή της διαχείρισης του πολιτισμικού παρελθόντος στην κατεύθυνση της οικονομικής αποδοτικότητας, φαίνεται να εγκαταλείπει σταδιακά την παραδοσιακή αντιμετώπιση του πολίτη από τη διοίκηση ως διοικούμενου, προς όφελος της αντιμετώπισής του ως καταναλωτή του πολιτισμού. Χρειάζεται επομένως, να διερευνηθεί αν υπάρχουν οι κοινωνικές

δυνατότητες, που θα επέτρεπαν την προσέγγιση του πολίτη από τη διοίκηση ως πολίτη.²

Ήδη αναφέρθηκε η πρωτοβουλία για την ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων. Σημειώνονται εδώ οι γνωστότερες περιπτώσεις στο πλαίσιο της, όπως αυτή των χώρων γύρω από την Ακρόπολη, του τριγώνου Πέλλα, Βεργίνα, Δίο, κ.λπ. Σε αυτές αναδεικνύεται ξανά η έννοια του δικτύου, αλλά περισσότερο με την οικονομική και την παιδαγωγική ή επικοινωνιακή του σημασία και λιγότερο με την έννοια του πολιτισμικού και οικολογικού συνόλου που επικρατεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες στις πολιτισμικές σπουδές (cultural studies). Για παράδειγμα, είναι δύσκολο να θεωρηθεί ο Παρθενώνας, δηλαδή ένα μνημείο του κλασσικού ελληνικού πολιτισμού, ως μέρος ενός πολιτισμικού δικτύου που περιλαμβάνει και τη ρωμαϊκή αγορά, δηλαδή ένα μεταγενέστερο ρωμαϊκό χώρο.

Τέλος, η επιλογή από το ΥΠΠΟ εβδομήντα αρχαιολογικών χώρων προς αναβάθμιση, συνιστά μια απόπειρα στοιχειώδους βελτίωσης της συντήρησης και προβολής τους. Σε αυτήν περιλαμβάνονται όροι όπως η περίφραξή τους, η ύπαρξη περιπτέρου στην είσοδο και χώρων υγιεινής, ή δωματίου για τους ξεναγούς και η σήμανση των χώρων, πάντα σύμφωνα με τη λογική του δικτύου. Πρόκειται δηλαδή για αυτονόητες –υπό κανονικές συνθήκες...– προϋποθέσεις της διαχείρισης των αρχαιολογικών χώρων. Φυσικά, η επιτυχής υλοποίηση αυτής της επιλογής συντελεί στην καλύτερη τουριστική τους αξιοποίηση και στη μεγαλύτερη οικονομική τους απόδοση.

Η στροφή προς την εντατική οικονομική εκμετάλλευση των υφισταμένων μουσειακών και πολιτισμικών οργανισμών, αναδεικνύει την ανάγκη επέκτασης της εκπαιδευτικής και επαγγελματικής κατάρτισης των υπαρχόντων και νεοδημιουργουμένων ειδικοτήτων που τους αντιστοιχούν.

Όστε, κυρίως σε σχέση με τα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους, δημιουργούνται σε ΑΤΕΙ τμήματα συντηρητών αρχαιοτήτων, ή διακηρύσσεται η ανάγκη μεταπτυχιακών προγραμμάτων για αναστηλωτές μνημείων και διατμηματικών μεταπτυχιακών τμημάτων, με τη συμμετοχή πανεπιστημιακών αρχιτεκτόνων, αρχαιολόγων και επικοινωνιολόγων. Τέλος, διατυπώνεται η χρεία διαμόρφωσης διαχειριστών του πολιτισμού, ιδίως από τα πανεπιστημιακά τμήματα επικοινωνίας. Φυσικά, όσο περισσότεροι επαγγελματίες εργασθούν στο χώρο του πολιτισμού, τόσο μεγαλύτερη ευχέρεια θα έχουν οι φορείς του στην επιλογή τους. Για το λόγο αυτόν, οι προηγούμενες διακηρύξεις αναδιπλασιάζονται, με την προβολή της αναγκαιότητας παροχής και –στενά τεχνικής- κατάρτισης για τις προαναφερόμενες ειδικότητες.

Και αυτές οι επιλογές στον τομέα της εκπαίδευσης ευνοούν άρρητα αυτά τα επαγγέλματα του χώρου του πολιτισμού, σε βάρος της θέσης των αρχαιολόγων και ιστορικών της τέχνης, των βυζαντινολόγων ή των εθνογράφων, δίχως να συγκεκριμενοποιείται η διοικητική πλευρά της αναδιάρθρωσης μεταξύ των ειδικοτήτων στο εσωτερικό των μουσείων, των πινακοθηκών, κ.λπ.

Η πρόσφατη πολιτισμική πολιτική δεν διέπεται από κάποια ισχυρή τάση αλλαγής των δεδομένων σκοπών και της υφι-

ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

σταμένης διοικητικής διάρθρωσης που χαρακτήριζαν την προηγούμενη κρατική πολιτισμική πολιτική στην Ελλάδα (1981-1995). Ως στόχος της προβάλλεται η ένταση της οικονομικής απόδοσης των πολιτισμικών δραστηριοτήτων και ιδίως αυτών που χρηματοδοτεί το ΥΠΠΟ. Τα μέσα που χρησιμοποιεί για την επίτευξή του είναι ορισμένες μεταρρυθμίσεις θεσμικής, οργανωτικής και διοικητικής φύσης στο μηχανισμό του Υπουργείου και σε πολιτισμικούς μηχανισμούς που εποπτεύει ή στους οποίους μπορεί να επιβάλλει κριτήρια τυποποίησης (εδώ γίνεται αναφορά στις προβαλλόμενες προδιαγραφές των νέων μουσείων).

Ωστόσο, μια τέτοια πολιτική δεν μπορεί να αρκестεί στην προσπάθεια αύξησης του σημερινού κοινού του μουσείου αρχαιοτήτων, μα οφείλει να εξασφαλίσει και το μελλοντικό του κοινό, αρχίζοντας να το δημιουργεί από τώρα. Αλλά η 'εκπαίδευση' του υπάρχοντος κοινού, είναι δυσκολότερη και πιο δαπανηρή από αυτήν του αυριανού κοινού, δηλαδή των σημερινών μαθητών, που βρίσκονται σε πιο δεκτική ηλικία. Γι' αυτό και η εκπαιδευτική πολιτισμική πολιτική του Υπουργείου στρέφεται προς τη δική τους κατεύθυνση και παίρνει τη μορφή της προώθησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα προετοιμάζουν τους μελλοντικούς πολίτες ως καταναλωτές του πολιτισμικού προϊόντος του μουσείου. Όπως τα προβαλλόμενα ποικίλα καλλιτεχνικά και ψυχαγωγικά προϊόντα του μεγάλου σύγχρονου μουσείου των αρχαιοτήτων θεωρούνται ως το κατάλληλο μέσο επιρροής και επαφής του με το σύγχρονο κοινό, έτσι και τα εκπαιδευτικά προγράμματα κρίνονται ως ο αποτελεσματικότερος τρόπος επικοινωνίας του με τους μαθητές. Για το λόγο αυτόν, τονίζεται η διαφορά τους από την, και η μη ένταξή τους στην, τρέχουσα εκπαιδευτική (σχολική) διαδικασία, που χαρακτηρίζεται ως απωθητική για τους μαθητές, δίχως να γίνεται ταυτόχρονα απόπειρα βελτίωσης ή κριτικού αναστοχασμού της.

Η έννοια και η πρακτική του δικτύου, η οποία προαναφέρθηκε, γίνεται προσπάθεια να εφαρμοσθεί και στα εκπαιδευτικά προγράμματα. Όστε, όπως συμβαίνει με τα μουσεία που προορίζονται για «πολυδύναμα πολιτισμικά κέντρα» με τη συνεργασία και άλλων πολιτισμικών οργανισμών που επιχορηγεί ή εποπτεύει το ΥΠΠΟ, ομοίως και στην περίπτωση της εκτέλεσης των εκπαιδευτικών μαθητικών προγραμμάτων προβάλλεται η ανάγκη της συνεργασίας κρατικών ή επιχορηγούμενων μικρών ορχηστρών, κ.λπ.

Κύριος φορέας επεξεργασίας εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι το Κέντρο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων (ΚΕΠ), που εντάσσεται στη Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (ΔΠΚΑ). Μα και η Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων (ΔΒΜΜ), όπως και οι αντίστοιχες τους εφορείες αρχαιοτήτων και αρκετά μουσεία, εκπονούν εκπαιδευτικά προγράμματα, αυτόνομα ή σε συνεργασία με το ΚΕΠ. Εκτός από τα στατικά εκπαιδευτικά προγράμματα στο πλαίσιο των μουσείων, εκτελούνται και πιο ενεργητικά, όπως η «Κιβωτός» του ΚΕΠ, ή, ευρύτερα, το «Μουσείο-Σχολείο» του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων [International Council of Museums (ICOM)].³ Πρόκειται για μουσειοσκευές ή μουσειολε-

ωφορεία και κινητές εκθέσεις, που αποστέλλονται ή επισκέπτονται, αντίστοιχα, απομακρυσμένα ή και δυσπρόσιτα, σχολεία. Στόχο τους συνιστά η προετοιμασία δασκάλων, καθηγητών και μαθητών για την επαφή με το μουσείο και η επεξεργασία των εντυπώσεων από αυτή την επαφή, μετά το τέλος της επίσκεψής τους σε αυτό. Για να διευρυνθούν και να μονιμοποιηθούν οι δυνατότητες μουσειακής και πολιτισμικής εκπαίδευσης που ανοίγουν αυτά τα προγράμματα, διεξάγονται από τους φορείς τους εκπαιδευτικά σεμινάρια προς τους δασκάλους και καθηγητές, ώστε οι τελευταίοι να παρακινηθούν και να είναι σε θέση να τα διαιωνίσουν. Και σε αυτές τις ενεργητικότερες μορφές εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι εμφανής η απόπειρα εφαρμογής ενός δικτύου, δηλαδή η απόπειρα δικτύωσής τους με το κοινό που δεν μπορεί να αποκαταστήσει εύκολα, με δική του πρωτοβουλία, επικοινωνία με το μουσείο.

Έχει ενδιαφέρον να προσεχθεί ότι, η νέα πολιτική διαχείρισης του πολιτισμικού παρελθόντος, που στοχεύει ιδίως στην οικονομική ανταποδοτικότητα, όπως έχει ήδη σκιαγραφηθεί, με τη μορφή της διοικητικής αυτονομίας των μεγάλων μουσείων και ενοποίησης ορισμένων αρχαιολογικών χώρων, των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των εκπαιδευτικών ή πολιτισμικών δικτύων, δεν θεωρείται αναγκαίο να καλύπτεται από νομοθετικές διατάξεις. Εξαιρούνται οι περιπτώσεις όπου νομοθετική κάλυψη ήδη υπάρχει, όπως αυτή του «Εθνικού Πολιτισμικού Δικτύου Πόλεων», που θεσπίστηκε κατά τη διάρκεια της υπουργικής θητείας του Θάνου Μικρούτσικου στο ΥΠΠΟ, από το 1994 ως το 1996, και συνιστούσε ένα πρώτο, σημαντικό και αποφασιστικό βήμα, για την κατασκευή της 'Επικράτειας Πολιτισμού'.

Αντί της νομοθετικής διάταξης προτιμάται η προώθηση της νέας πολιτισμικής πολιτικής με περισσότερο διοικητικές μεθόδους. Αυτή η επιλογή έχει ως συνέπεια ότι η κεντρική κατεύθυνση της νέας πολιτικής και οι βασικές πλευρές της, δεν δημοσιοποιούνται συνολικά, ώστε να γίνουν με άνεση αντικείμενο δημόσιας συζήτησης στη Βουλή ή έξω από αυτή. Επομένως, η δημόσια κριτική τους δεν μπορεί παρά να είναι αποσπασματική, αφού θα έχει ως αφετηρία της τα αποτελέσματα επιμέρους εφαρμογών της πολιτικής για το πολιτισμικό παρελθόν, που εκτελούνται σε διαφορετικά χρονικά και τοπικά σημεία. Προς την αντίθετη κατεύθυνση, αυτήν της ενθάρρυνσης της δημόσιας και συνολικής συζήτησης της πολιτισμικής πολιτικής, στρέφονταν ενέργειες όπως η έκδοση του βιβλίου του υπουργού Ευάγγελου Βενιζέλου.⁴

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Τα έσοδα αυτά πηγαίνουν στο ΤΑΠΑ.
- 2 Εδώ γίνεται μια έμμεση αναφορά στην τυπολογία του βιβλίου της Καλλιόπης Σπανού, *Διοίκηση, Πολίτες και Δημοκρατία*, Παπαζήσης, Αθήνα 2000.
- 3 Οι πληροφορίες αυτές για τα εκπαιδευτικά προγράμματα προέρχονται από την αδημοσίευτη εργασία της Κωνσταντίνης Μπενίση, «Η ελληνική μουσειακή πολιτική: πραγματικότητες και προοπτικές, Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης (ΕΣΔΔ)», Μάρτιος 2001.
- 4 Ευάγγελος Βενιζέλος, *Διαχρονία και Συνέργεια (Μια πολιτική πολιτισμού)*, Καστανιώτης, Αθήνα 1971, 1998.